

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ УНІТАРНОЇ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

**Карпович Анна - студент за ОР «Бакалавр» юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка. м. Київ**

УДК 340.12

В статье проанализировано, в чем состоит сущность унитарной формы государственного устройства, что в наше время приобретает особую актуальность, так как обусловлено национальными, государственно-территориальными факторами, а также спецификой социально-культурных обстоятельств в различных регионах мира. При всем многообразии форм государственного устройства основными на сегодня являются как унитарная, так и федеративная.

Ключевые слова: государственное устройство, территориальное устройство, конституция, суверенитет, унитарная форма, федерация, конфедерация, уния.

Articolul analizează esența formei unitare a structurii statului, care în epoca noastră dobîndește o deosebită actualitate, deoarece este condiționată de factorii naționali și teritoriale, precum și de specificul circumstanțelor socio-culturale din diferite regiuni ale lumii. Cu toată diversitatea formelor de structură statală, în prezent cele mai fundamentale sunt atât unitar cât și federal.

Cuvinte cheie: Structura statală, structura teritorială, constituția, suveranitatea, forma unitară, federația, confederația, uniunea.

The article analyzes the essence of the unitary form of the state system, which in our time becomes of particular relevance, as it is due to the national, state-territorial factors, as well as the specifics of socio-cultural circumstances in different regions of the world. The main ones today are both unitary and federal.

Keywords: state structure, territorial structure, constitution, sovereignty, unitary form, federation, confederation, union.

Аналіз останніх досліджень: С.А. Авакьян, С.В. Бобровник, Г.В. Атаманчук, М.В. Баглай, І.А. Іванніков, І.А. Ісаєв, М.І. Козюбра, В.О. Котюк, М.М. Марченко, Л.М. Лаптев, І. Ю. Лейбо, В.В. Маклаков, Н.М. Оніщенко, В.С. Петров, С.В. Рябов, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Б.А. Страшун, В.І. Червонюк, В.Є. Чиркин, Д.Л. Шабо та інші вчені.

Мета: метою дослідження наукової статті є відображення сутності унітарної форми державного устрою, її поняття, ознак і позитивних її аспектів.

Виклад основного матеріалу: Вивчення унітарної форми державного устрою набуває в наш час особливої актуальності, так як обумовлене національними, державно-територіальними чинниками та специфікою соціально-культурних перетворень у різних країнах світу.

До єдиних простих унітарних держав у сучасному розвиненому суспільстві можна віднести: Велику Британію, Францію, Італію, Португалію, Данію, Швецію, Фінляндію, Норвегію тощо, які обрали унітарну форму державного устрою.

Теоретичне обґрунтування сутності унітарної форми державного устрою сьогодні немож-

ливо без аналізу, ідей і концепцій західних і українських мислителів, які присвятили свої вчення винаходу оптимальної форми держави.

Проблема унітарної форми державного устрою завжди була в центрі уваги вчених – державознавців. Особливої актуальності ця тема набула в епоху Просвітництва на Заході під час реформ другої половини XIX століття.

Унітарна форма державного устрою в західній політико-правовій думці знайшла своє відображення в працях Г. Гегеля, Г. Еллінека, М. Зеїделя, П. Лабанд, Д. Мадзіні, К. Маркса, П. Пютера, Р. Моля, Ф. Енгельса, тощо.

Загальнотеоретичні і методологічні проблеми унітарної форми державного устрою досліджувалися в працях мислителів XIX – початку XX століть: І.А. Ільїна, Н. М. Карамзіна, Н.М. Коркунова, А.І. Кошелева, А.Ф. Прокоповича, П.Посошкова, С.П.Сітніановіч, П.А.Сорокіна, М.М. Сперанського, І.А. Тихомирова, В.М. Хвостова, Б.Н. Чичеріна та ін.

У сучасній юридичній науці значний внесок у розвиток вчення про унітарну форму державного устрою внесли С. А. Авак'ян, С.В. Бобровник, А. Н. Аринін, Г. В. Атаманчук, М. В. Баглай, І. А. Іванніков, І.А. Ісаєв, М.І. Козюбра, В.О. Котюк, М.М. Марченко, Л. М. Лаптев, І. Ю. Лейбо, В. В. Маклаков, Н.М. Оніщенко, В. С. Петров, С. В. Рябов, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Б. А. Страшун, В. І. Червонюк, В. Є. Чиркин, Д. Л. Шабо, М. О. Штанина й інші вчені.

Відзначаючи успіхи багатьох учених у розробці цілого ряду проблем і питань, пов'язаних з унітарною формою державного устрою, слід все ж зазначити, що у вивченні даної проблематики залишаються значні прогалини.

Розглядаючи теоретичні погляди дослідників про сутність унітарної форми державного устрою та його розвиток в юридичній науці, слід зазначити, що сучасне розуміння форми державного устрою не відповідає тому значенню, яке вкладалося раніше зарубіжними мислителями.

Традиційно в зарубіжному державознавстві та правознавстві XVIII-XIX ст.ст. було уявлення про форму держави як інституту, що складається з форми правління (організація верховної, суверенної влади) і форми державного устрою, до якого дослідники включали складову держави (організацію його території, взаємозв'язок між

адміністративними, національними та іншими одиницями). Однак обидва ці поняття вживалися як тотожні поняттю форми держави, хоча перевага віддавалася організації верховної влади.

Як зазначав Г. Еллінек, «однією з найбільш геніальних ідей античної державної науки мала бути визнана думка, що форма держави тотожна з формою державного устрою. Хоча, як би не видозмінювався життєвий процес держав, певні абстрактні, вольові відносини за будь-яких обставин залишаються тотожними, змінність їх обмежена точно визначеними тісними межами. Вони становлять таку основу, до якої приєднуються чисельні перехідні елементи конкретної держави» [4, с. 35].

При цьому, на думку автора, «антична теорія, виходячи з числа осіб, які здійснюють панування, шукала цей принцип у їх етичних і соціальних особливостях. Але завдяки цьому в класифікацію вводяться невизначений і важко зрозумілий елемент, що легко може виявитися неприйнятним у конкретному випадку. З науковою достовірністю можуть за будь-яких обставин бути з'ясовані лише формальні моменти виражених у конституції вольових відносин, що незалежно від будь-яких конкретних особливостей, в силу правової необхідності, мають віднайти своє вираження в існуванні держави. Науково задовільною може тому бути лише правова класифікація форми держави. Питання про форми держави тотожне з питанням про правові відмінності конституції. Але правовим принципом класифікації може слугувати лише порядок волі освіти держави».

Різноманіття особливостей, що характеризують окремі держави, з точки зору західних мислителів, роблять можливим розгалужуванням їх класифікації. В основу їх можуть бути покладені найрізноманітніші ознаки: територія, кліматичні та ґрунтові умови, масштабність території, замкнутість та інші ознаки. Класифікація форм держави може бути побудована як на основі соціальних, національних, регіональних, релігійних особливостей населення, так і на відмінності економічних відносин, а також мінливих форм прояву держав у їх історичну спадковість. «Усі підрозділи такого роду, – зазначає Еллінек, – завжди висуюють на перший план один елемент, хоча і важливий для держави як такої, який від-

різняє його від всіх інших соціальних утворень. Цим елементом є державна влада. Тому всі згада-ні підрозділи не можуть дати задовільної науко-вої класифікації».

Про різноманіття особливостей, що харак-теризують окремі держави, свідчить історична практика, яка вказує на те, що в межах певного типу держави має місце різноманіття його форм.

У своїх працях професор Імре Сабо зазначав, що аналіз питання про форми держави пов'язане з труднощами встановлення його критеріїв, на основі яких можна говорити про однакові за формою держави в рамках якого-небудь одного типу держави» [9, с. 12].

Німецький вчений Г. Вайтц у своїй роботі «Основи політики» (1862 г.), подібно до біль-шості дослідників організації різних державних об'єднань, пропонує 4 основні типи держави: унітарна держава; сукупна; федеративна та кон-федерація. На думку вченого Г. Вайтца, унітарна держава існує до тих пір, поки його державна вла-да зосереджена в одному центральному органі. Класифікуючи різні державні утворення, він від-різняв сукупні держави від інших і пропонував дві їх основні форми: реальний союз, або альянс – слабо об'єднане державне об'єднання, і «пер-сональний союз», в умовах яких різні держави об'єднані спільним правителем, а також існують певні міждержавні відносини (зв'язки). Вказані держави мали тимчасовий характер і виключа-лися з категорії складних. Федеративна держава, на думку Г. Вайтца, є різновидом державної фор-мації, де певна частина функцій і обов'язків була спільною, а інша – належала окремим її частинам – незалежним державам [12, с. 25].

Соціальне призначення держави характери-зує його призначення у суспільстві. Воно, у свою чергу, багато в чому зумовлюється сутністю дер-жави. Іншими словами, якою є сутність, такі цілі, які ставить перед собою держава. В ідеалі дер-жава повинна служити суспільству, індивідам. Однак насправді історія знає періоди конфлік-тів і протистоянь між суспільством і державою. Така категорія, як соціальне призначення держа-ви зазнає постійних змін. У даний час у держав з'являються нові напрямки діяльності, абсолют-но не характерні для держав попередніх періодів.

Соціальне призначення сучасних держав по-лягає в різноманітній, широкій діяльності, що

спрямована на вирішення завдань, які вплива-ють з необхідності забезпечення нормального, безконфліктного існування і прогресивного роз-витку суспільства.

Згідно із класовим підходом, сутність дер-жави виражається через волю економічно па-нуючого класу і нав'язування цієї волі всьому суспільству. Держава при цьому розглядається як апарат насильства, машина для придушення одного класу іншим. Право виступає знаряддям гноблення в руках пануючого класу. Класовий і загальносоціальний початок у сутності держави був і буде завжди в будь-якій державі й праві, не-залежно від того демократичне воно або тоталі-тарне. Це співвідношення не є статичним і змі-нюється в залежності від політичного режиму.

На сьогоднішній день, крім класового під-ходу існують чотири найбільш відомі теорії, які намагаються по-своєму відповісти на питання про те, якою є сутність держави.

Прихильниками теорії плюралізму вважа-ються Г. Ласки [3], М. Дюверже [7], Р. Дарендорф [1], Р. Даль [2]. Вченими розглядається питання, що суспільство в сукупності є споживачем. При цьому під стратами розуміються значні групи людей, об'єднані за різними ознаками: вік, стать, професійна приналежність, соціальний стан та місце проживання.

Соціальні верстви населення створюють різні громадські та політичні організації, які, просуваючи в життя інтереси тієї чи іншої стра-ти (Страта соціальна (від лат. Stratum – шар, пласт) – це елемент соціальної структури (со-ціально верства або група), об'єднаний певним загальною громадською ознакою (майновою, професійною або іншою), намагаються чини-ти тиск на державну владу. Отже, сама людина не в змозі одноособово впливати на політику держави, але при впливі політичних організа-цій тієї чи іншої страти інтереси людей врахо-вуються державною владою. З огляду на те, що інтереси кожної страти різні (плюралізм), ця те-орія в науці іншими словами має назву – теорії плюралістичної демократії.

Прихильники технократичної теорії (Е. Тоф-флер) намагалися відмежувати технократію від бюрократії. Якщо останні (бюрократи) володіли владою виключно в силу своєї приналежності до

апарату держави, то технократ має владу в силу своєї компетентності, знань і вмінь, досвіду [5].

На думку Ж. Мейно, технократи – це група осіб, професійно зайнятих управлінням, мають високий рівень спеціальної підготовки, які, на відміну від виборних осіб, не несуть політичної відповідальності. Лише управлінці (менеджери) здатні визначити дійсні потреби суспільства від уявних, прорахувати оптимальні шляхи розвитку й знайти необхідні для цього цілі. Дана теорія не залишає місця для можливості реалізації такої популярної за минулі роки ідеї про те, що кожна кухарка може управляти державою [10, с.32].

Теорія еліт. Дана теорія сформувалася на початку XX ст., прихильниками даної теорії вважаються В.Парето, Г.Моска, Р. Міхельс тощо. На думку В. Парето [11], еліта утворюється двояким чином: еліту утворюють усі процвітаючі в суспільстві особи, що представляють собою «верхівку» тієї чи іншої соціальної групи; до числа еліти входять особи, що здійснюють функції публічного управління.

Таким чином, еліта – це особливий, досить вузький соціальний прошарок, особи якого мають владу і володіють певним становищем у суспільстві. У суспільстві йде постійна боротьба між елітами за можливість визначати політику держави.

Початок юридичного підходу щодо сутності держави заклав видатний вчений Г. Еллінек, який розглядав державу як соціальне утворення і як правову (юридичну) установу. Більш важливим він вважав пізнання юридичної природи держави, яке пов'язував з вивченням наказів, що виходять від держави (правових норм), і діяльності юридичних установ. У межах даного вчення прийнято розглядати державу як юридичну особу, як юридичну персоніфікацію нації.

Розглядаючи державу з юридичних позицій, Г. Кельзен порівнював її з правопорядком. Подібний підхід і сьогодні збережений у сфері міжнародного публічного права [6, с.112].

Висновки: Питання форм державного устрою були невід'ємною складовою частиною загального вчення про конституційну та правову державу. У юридичній науці не було досліджено поняття «форма державного устрою». У згаданих працях вченими була представлена класифікація держав за формами устрою їх території: унітарні;

державно-правові об'єднання (федерації); міжнародно-правові об'єднання (конфедерації); реальна та особиста унії.

У юридичній науці залишалося невирішеним питання про можливість утворення автономій в унітарній державі. На думку автора, створення автономії в унітарній державі не може загрожувати цілісності держави. Навпаки, небезпечною може бути відмова від створення автономії в унітарній державі.

Література

1. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социс. (Социологические исследования), 1994, № 5. – С. 142-147.
2. Даль Р. Введение в теорию демократии / Р. Даль. – М., 1992. – 122с.
3. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: Навчальний посібник. – Рік видання: 2004. – Видавець: Харків: Консум. – С.432.
4. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Перевод под ред. В. М. Гессена, Л. В. Шаланда. СПб. Изд-во: «Тов.Общественная польза», 1903. – 532 с.
5. Елвін Тоффлер. Третя хвиля / Перекладач: Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. – 2000. – Київ : Видавничий дім «Всесвіт». – 480 с.
6. Кельзен Г. Чисте Правознавство. З додатком: Проблема справедливості / Переклад із німецької Олександра Мокровольського. – Київ: Юніверс, 2004. – 496 с.
7. А. Кудряченко. Дюверже Моріс // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – с.232.
8. А. Пахарев. Еліт теорія // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – с.240
9. Сабо Имре. Основы теории права. – М., 1974. – С.122.
10. Теория государства и права. Под ред. А.С. Пиголкина. – М., 2006. – 323с.
11. Bottomore, T. (1993). Elites and Society (2nd ed.). London: Routledge. p. 25.
12. Waitz G. Deutsche Verfassungsgeschichte, Bd. 1-6, Ed. 1, – Kiel, 1844-1878.
13. Waitz G. Das alte Recht der salischen Franken, Ed. 1, – Kiel, 1846.